

Blom kunnen wij nu meegenieten en steken we heel wat op over het rijke leven van een centrale figuur uit onze Gouden Eeuw.

Ad Leerintveld

Welsprekende burgers : Rederijders in de negentiende eeuw / Oscar Westers. – Nijmegen: Vantilt, cop. 2003. – 525 p. : ill. ; 24 cm

ISBN 90-75697-93-7 Prijs: € 29,90

Rederijderskamers waren in het midden van de negentiende eeuw ongekend populair. Het waren genootschappen waarin burgers zich bezighielden met het voordragen van poëzie en het opvoeren van toneelstukken. In elke stad van betekenis en in bijna elk dorp werden er een of meer van die kamers opgericht. Na een voorzichtig begin in de jaren veertig werd Nederland er tussen 1860 en 1875 door overspoeld; pas na 1885 begonnen ze in aantal te dalen. Oscar Westers, die een omvangrijke dissertatie aan dit fenomeen wijdde, telde er maar liefst 1271. Maar hoewel zij alleen al door dit imposante aantal een belangrijk literair verschijnsel vormen, zijn deze rederijderskamers er in de literatuurgeschiedenis tot nu toe bekaaid van afgekomen.

‘De laatdunkende houding van literatuurcritici over rederijders is een begrijpelijk, maar achterhaald standpunt’, schrijft Westers op pagina 385. Zonder het met zoveel woorden te zeggen bedoelt Westers hier met critici historici. Want, zo constateert hij in het begin van zijn boek, over de rederijderskamers is in de standaardwerken op het gebied van de cultuur-, literatuur- en theaterwetenschappen nauwelijks iets terug te vinden en ‘voorzover ze er wel aandacht aan besteden, is dat vrijwel uitsluitend in depreciërende zin’ (p. 11). Westers daarentegen werpt zich op als een historicus die niet geïnteresseerd is in esthetische oordelen, maar die wil doorgronden hoe men in vroeger tijden met literatuur omging. Het is een benadering die, zo blijkt uit deze studie, buitengewoon vruchtbaar is. Uitvoerig gaat hij in op de oorsprong en verbreiding, de doelstellingen en de werkzaamheden van de kamers. Daarnaast besteedt hij veel aandacht aan de sociale achtergrond van de leden. Hieruit blijkt dat deze rederijderskamers stevig wortelen in een burgerlijke cultuur; sterker nog, dat deze gezelschappen fungeren als kweekkamers van een moreel-cultureel burgerschap voor de middenklasse.

Westers toont overtuigend aan dat dit beschavingsoffensief vanaf het midden van de jaren vijftig het hoofddoel is van de kamers en dat de

literatuur hieraan ondergeschikt gemaakt wordt. Vandaar ook dat de rederijders in een literatuurgeschiedenis die zich laat leiden door esthetische beginselen, zo’n ondergeschikte plaats innemen. Veruit de populairste dichter – wat wil zeggen dat zijn stukken het meest werden voorgedragen – was Tollens, de dichter die bij uitstek geschikt was om burgerlijke waarden te propageren. Zijn dood in 1856 is voor de rederijders een dag van nationale rouw en in de Haagse kamer De Nieuwe Korenbloem draagt de dichter Withuys een gelegenheidsvers voor waarin hij Tollens boven Petrarca stelt. Vanuit dit perspectief gezien is het geen wonder dat Tollens de eerste Nederlandse dichter is voor wie een standbeeld wordt opgericht.

Intussen kijkt de literaire elite tandenknarsend toe. De wansmaak van de rederijders geeft de toon aan en is naar de mening van critici als Potgieter en Busken Huet schadelijk voor de ontwikkeling van de Nederlandse literatuur. Het voorbeeld van Tollens inspireert een onafzienbaar aantal dichters tot een stroom van huiselijke poëzie. Uit de studie van Westers blijkt dat na Tollens dichters als Beets, Ter Haar en Ten Kate de grote favorieten zijn; tenminste wat de bekende namen betreft die komen bovendien in een zee van middelmatige dichters en toneelschrijvers, want wie kent nu nog auteurs als Schuitemaker, Wijnstok en Van Heijst die de vorige drie nog in populariteit overtreffen? De rederijders hebben heel veel gepubliceerd, maar van een niveau dat te laag was om zelfs maar een bescheiden plaatsje in de literatuurgeschiedenis te verwerven. Daarentegen kwamen in hun bijeenkomsten ‘moeilijke’ dichters als Potgieter en Staring, die in de literatuurgeschiedenis veel hoger gewaardeerd worden, niet aan bod. De conclusie is dan ook dat de rederijders met hun eenzijdige voorkeur voor de huiselijke poëzie remmend gewerkt hebben op de ontwikkeling van de Nederlandse letterkunde. Pas als de anti-burgerlijke beweging van Tachtig hardhandig met dit genre heeft afgerekend, ontstaat een nieuwe periode van bloei in de Nederlandse dichtkunst.

Overigens trekt Westers zelf zulke conclusies niet. Hij draagt het materiaal aan en legt helder uit wat er zich allemaal in en rondom de kamers afspeelt, maar hij onthoudt zich van zulke voor de literatuurgeschiedenis interessante en bovendien gemakkelijk te trekken conclusies. Dat is een gevolg van zijn hierboven genoemde afkeer van esthetische oordelen. Maar wie het door Westers bijeengebrachte materiaal met iets meer belangstelling voor de esthetische waarde van letterkundige producten bekijkt, kan een op-

merkelijke parallellie tussen de literaire smaak en de samenstelling van de kamers niet ontgaan.

Hoewel over de oorsprong van de negentiende-eeuwse rederijerskamers niets met zekerheid te zeggen valt, is de hypothese van Westers dat de eerste kamer in Amsterdam in 1844 is opgericht in navolging van de al veel langer bestaande studentendisputen heel aannemelijk. Studentendisputen bestonden er al vanaf het begin van de negentiende eeuw. Het waren gezelschappen waarin studenten zich een deel van de avond serieus met hun vak of een ander onderwerp bezighielden om vervolgens tot diep in de nacht feest te vieren. Het bekendste dispuut bevond zich in Leiden en hield zich bezig met het reciteren van poëzie: de in 1833 opgerichte Rederijerskamer voor Uiterlijke Welsprekendheid. In tegenstelling tot andere disputen traden de leden ervan ook af en toe in de openbaarheid met optredens in zogenaamde buitengewone vergaderingen. Iets dergelijks maar dan ingetogener moet de Amsterdamse heren voor ogen hebben gestaan, toen zij hun rederijerskamer oprichtten. Ongeveer de helft van de leden had een Leidse academische achtergrond en deze relatie verklaart dan ook waarom zij zich met de naam 'Rederijerskamer' tooiden, ook al hadden hun werkzaamheden met die van de middeleeuwse en zestiende-eeuwse rederijers geen enkele overeenkomst en had de literatuur van de oude rederijers in de negentiende eeuw een uitgesproken slechte reputatie. Een belangrijke doelstelling van deze eerste kamer was de verheffing van het nationale toneel, dat naar de mening van deze burgers in een staat van crisis verkeerde. Om het goede voorbeeld te geven, traden zij gekleed in rokkostuum voor een gehoor van vijfhonderd genodigden op met een voordracht van Bilderdijs drama *Floris V*. Hun succes leidde tot de oprichting van een tweede Amsterdamse rederijerskamer, Achilles, die onder andere een soortgelijke voordracht van Vondels *Gijsbrecht van Amstel* op het toneel bracht. De grote man in dit gezelschap was de bekende auteur Jacob van Lennep.

Uit de sociale herkomst van de leden van deze eerste twee kamers blijkt dat men hier te maken heeft met de elite onder de Nederlandse burgers. Dat geldt ook voor de kamers die in de jaren onmiddellijk hierna worden opgericht. Maar vanaf 1855 – vijf jaar voordat de rederijerskamers aan hun onstuimige groei beginnen – verandert dat. Na 1855 trekt de elite zich terug en worden de kamers het speelterrein van de middenklasse. Met de populariteit van Vondel en Bilderdijs is het dan snel gedaan en hun plaats wordt ingenomen door de hierboven genoemde dichters. Van

af 1855 worden de rederijerskamers gedomineerd door de minder ontwikkelde burgers die hun eigen beschaving ter hand nemen en zich ontwikkelen zonder hulp van de elite. Voor de vorming van hun literaire smaak, kunnen wij vaststellen, heeft dat ongunstig uitgepakt. Voor hun zelfbewustzijn en in het verlengde daarvan hun sociale emancipatie, concludeert Westers, zijn deze rederijerskamers daarentegen van groot belang geweest.

Westers heeft een voortreffelijk boek geschreven over een uniek verschijnsel, waarover te lang veel te weinig bekend was. De tabellen en bijlagen die het boek complementeren, geven een uitputtende rijkdom aan feiten waarvan de lezers zelfs in hun dromen niet vermoed zullen hebben dat die kennis hun ooit nog eens geopenbaard zou worden.

Olf Praamstra

Nederland en Duitsland in het interbellum. Wisselwerking en contacten: van politiek tot literatuur / Onder redactie van Frits Boterman & Marianne Vogel. – Hilversum: Verloren, 2003.

ISBN 90-6550-763-9 Prijs: € 23,-

De bundel *Nederland en Duitsland in het interbellum* begint met een uitvoerige inleiding van de historicus Frits Boterman. Daarin pleit hij voor een genuanceerder beeld van het interbellum en van de Nederlands-Duitse betrekkingen in die periode. Het interbellum is zijns inziens te lang beschouwd vanuit een finalistisch standpunt, als voorspel van de Tweede Wereldoorlog. De geringe aandacht voor de Nederlandse cultuur vóór 1940 zou te wijten zijn aan de wijdverbreide opvatting dat die provinciaal was omdat Nederland in de Eerste Wereldoorlog neutraal bleef. De meeste publicaties over het interbellum, betoogt Boterman, geven blijk van 'tegenstrijdige opvattingen' en 'achterhaalde visies' (p. 10). Hij pleit ervoor de periode 1918-1940 als 'etappe in het moderniseringsproces' (p. 8) te beschouwen en het onderzoek te concentreren op de culturele positie van Nederland in de Europese context, met name op 'de verhouding van de elite van cultuurdragers, kunstenaars en intellectuelen tot Duitsland' (p. 9). Boterman laat het niet alleen bij kritiek op het 'oude' onderzoek maar doet ook gedetailleerde voorstellen voor 'nieuw' onderzoek. Het moet zich ten eerste richten op de plaats van de Nederlandse-Duitse relatie in Europa en de Nederlandse rol bij het moderniteitsdebat in Europa na 1918. Wetenschappers zouden de politieke betrekkingen,